# Oğuzların Dili

## Eski Anadolu Türkçesine Giriş

Prof. Dr. Ali Akar

ÖTÜKEN

PROF. DR. ALİ AKAR; 1965 yılında Sivas'ta doğdu. 1988'de KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1990'da mezun olduğu bölümde açılan araştırma görevliliği sınavını kazanarak üniver-siteye geçiş yaptı.

Yüksek lisansını Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Eski Ana-dolu Türkçesi alanında yaptı. Doktora çalışmasını ise 1997 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda *Mirkâtü'l-cihâd* (*Dil Özellikleri-Metin-Dizin*) adlı tezle tamamladı.

Askerlik görevini, Kara Harp Okulu'nda yedek subay öğretim elemanı olarak yaptı.

2006'da doçent, 2011 yılında profesör oldu. Çalışma alanı Türk dili tarihi, tarihî Türk lehçeleri, Oğuz grubu lehçeleri, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye diyalektolojisi olan yazarın, ulusal ve uluslararası dergilerde çok sayıda makalesi yayımlandı. Yurt içi ve yurt dışında katıldığı çeşitli kongre ve sempozyumlara katıldı. Ali Akar'ın, bu kitabından başka, *Türk Dili Tarihi, Muğla Ağızları, Muğla ve Yöresi Ağızları, Gelibolulu Mustafa Âli, Mirkâtü'l-Cihâd* adlı dört eseri daha bulunmaktadır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan yazar, evli ve iki çocuk babasıdır.

*Babam Osman Akar(1934-1978)'ın*
*ruhuna sonsuz saygılarımla…*

# İÇİNDEKİLER

Önsöz .....
Giriş .....17

**Birinci Bölüm**
Tarihi ve Coğrafi durum

1. Oğuz adı .....23
2. Tarih .....24
   2.1. Selçuklu Öncesi .....24
   2.2. Selçuklu İmparatorluğu .....25
   2.3. Oğuzların Anadolu'ya Yerleşmeleri .....27
   2.4. Sosyal ve Kültürel Durum .....30
3. Coğrafya .....31

**İkinci Bölüm**
Oluşum ve Gelişim

1. Oğuzcanın Yazı Dili Olarak Gelişme Evreleri .....35
   1.1. Eski Türkçe Döneminde Oğuzca (8-10. Yüzyıllar) .....35
   1.2. Orta Türkçe Döneminde Oğuzca (11-16. Yüzyıllar) .....39
   1.3. Yeni Türkçe Döneminde Oğuzca (16-20. Yüzyıllar) .....40
   1.4. Oğuzcanın değişik coğrafyalara yayılışı .....41
2. Batı Oğuzcası .....42
   2.1. Oğuzcanın Anadolu'daki İlk Konuşurları .....42
   2.2. Sözden Yazıya Geçiş .....43
   2.3. Batı Oğuzcasının Oluşma Evreleri .....45
   2.4. Beyler ve Şairler .....51

**Üçüncü Bölüm**
Yazarlar ve Eserleri

1. Anadolu'da İlk Türkçe Metinler: Karışık Lehçeli Eserler .....59
   1.1. Behcetü'l-hadayık fi mevizeti'l-hakayık .....62
   1.2. Ferâiz Kitabı .....63
   1.3. Kıssa-i Yusuf .....64
2. Selçuklu Dönemi Yazar ve Eserleri .....65
   2.1. Ahmed Fakih .....65
   2.2. Sultan Veled .....66
   2.3. Şeyyad Hamza .....67

2.4. Hoca Dehhanî ....67
2.5. Yunus Emre....68
2.6. Ebulhayr Rumi ....70
2.7. Arif Ali ....71
3. Beylikler Dönemi Yazar ve Eserleri ....73
3.1. Gülşehrî ....73
3.2. Âşık Paşa....74
3.3. Ahmedî ....75
3.4. Hoca Mes'ud (Mes'ud bin Ahmed)....76
3.5. Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa....77
3.6. Ahmed-i Dâî....79
3.7. Şeyhî....80
3.8. Kadı Burhaneddin ....81
3.9. Erzurumlu Kadı Darir ....82
3.10. Dede Korkut Oğuznâmeleri ....84
3.11. Tıp Kitapları....86
3.12. Kur'an Tercümeleri ....87

**Dördüncü Bölüm**

## Dil Çeşitliliği/Varyantlar

1. Alfabe Gelenekleri ve Çoklu Yazım (İmlâ) ....91
1.1. Oğuzca Metinlerde Uygur ve Arap Yazım (İmlâ) Özellikleri ....93
1.2. Alfabe ....93
2. Fonetik Çeşitlilik....97
3. Morfolojik Çeşitlilik ....98
4. Kelime Çeşitliliği....99

**Beşinci Bölüm**

## Dil Bilgisi

Ses Bilgisi ....101
1. Ünlüler ....103
1.1. Ünlü Değişmeleri....103
1.2. Ünlü Uyumu ....105
2. Ünsüzler....120
2.1. Ünsüz Değişmeleri....120
2.2. Ünsüz Düşmesi....124
2.3. Ünsüz Türemesi....124
Yapı Bilgisi....125
1. İsim ....127
1.1 İsim Yapım Ekleri....127
1.2. İsim Çekim Ekleri ....136

1.2.1. Çokluk ekleri....136
1.2.2. İyelik ekleri....136
1.2.3. Durum (Hâl) Ekleri....137
1.2.3.1. Yönelme Durumu Eki (Datif)....139
1.2.3.2. Bulunma Durumu Eki (Lokatif)....139
1.2.3.3. Ayrılma Durumu Eki (Ablatif)....140
1.2.3.4. Araç (Vasıta) Durumu Eki (Instrumental)....141
1.2.3.5. Eşitlik Durumu Eki (Ekvatif)....141
2. Zamir....143
2.1. Şahıs Zamirleri....143
2.2. İşaret zamirleri....144
2.3. Dönüşlülük zamirleri....145
2.4. Belirsizlik zamirleri....146
2.5. Soru zamirleri....147
3. Sıfat....148
3.1. Niteleme sıfatları....148
3.2. Belirtme sıfatları....149
3.2.1 İşaret sıfatları....150
3.2.2 Sayı sıfatları....150
3.2.2.1 Asıl sayı sıfatları....150
3.2.2.2 Sıra sayı sıfatları....151
3.2.2.3 Kesir sayı sıfatları....151
3.2.3 Soru sıfatları....151
3.2.4 Belirsizlik sıfatları....151
4. Zarf....153
4.1. Zaman zarfları....153
4.2. Yer ve yön zarfları....154
4.3. Miktar zarfları....154
4.4. Durum (hâl) zarfları....155
4.5. Soru zarfları....156
5. Edatlar....157
6. Bağlaçlar....158
7. Ünlemler....159
8. Fiil....160
8.1. Fiil Yapım Ekleri....160
8.1.1. Fiilden Fiil Yapım Ekleri....160
8.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri....162
8.2 Fiil Çekimi Ekleri....164
8.2.1 Şahıs Ekleri....165
8.2.1.1 Zamir kökenli şahıs ekleri....165
8.1.1.2. İyelik eki kökenli şahıs ekleri....166
8.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri....168
8.2.2.1. Haber Kipleri....168

8.2.2.1.1. Bilinen Geçmiş Zaman....168
8.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman....169
8.2.2.1.3 Geniş Zaman....170
8.2.2.1.4. Şimdiki Zaman....172
8.2.2.1.5. Gelecek Zaman....174
8.2.2.2. Tasarlama Kipleri....176
8.2.2.2.1. İstek Kipi....177
8.2.2.2.2. Gereklilik kipi....178
8.2.2.2.3. Şart kipi....179
8.2.2.2.4. Emir kipi....181
8.3. Ek Fiil....183
8.4.Fiillerde Birleşik Çekim....184
8.4.1. Hikâye....184
8.4.2. Rivayet....184
8.4.3.Şart....184
8.5. Birleşik Fiiller....184
8.5.1. Fiil+Fiil Dizilişinde Olanlar....185
8.5.2. İsim+Fiil Dizilişinde Olanlar....187
8.6. Fiilimsiler....190
8.6.1. İsim-Fiiller....190
8.6.2 Sıfat-Fiiller....191
8.6.3 Zarf-Fiiller....194
8.6.3.1 Zaman Zarf-fiileri....195
8.6.3.2 Durum Zarf-fiilleri....198
9. Söz Varlığı....203

## Altıncı Bölüm
## Örnek Metinler Üzerinde Dil İncelemeleri

1. Süheyl ü Nevbahâr....209
2. Yusuf u Zelihâ....263
3. Dede Korkut Oğuznâmeleri....321

Kaynakça....329

# KISALTMALAR

| | | |
|---|---|---|
| Az. | : | Azerbaycan Türkçesi |
| Beh. | : | Behcetü'l-Hakâyık fi-mevizetü'l-Halâ'ik |
| Çarh | : | Çarhnâme |
| Dan. | : | Danişmendnâme |
| DK | : | Dede Korkut Kitabı |
| DLT | : | Divânu Lügâti't-Türk |
| EAT | : | Eski Anadolu Türkçesi |
| Füt. | : | Fütuhü'ş-Şâm Tercümesi |
| G | : | Garibnâme |
| GT | : | Genel Türkçe |
| Gun | : | Kitâb-ı Gunyâ |
| Gül. | : | Gülistan Tercümesi (Kadî-i Manyas) |
| Har | : | Harnâme |
| Hur. | : | Hurşîdnâme |
| Hüs. | : | Hüsrev ü Şirin |
| İbt. | : | İbtidanâme |
| İsk. | : | İskendernâme |
| Kab. | : | Kabusnâme |
| Kenz | : | Kenzü'l-Küberâ Mehekkül ʿUlemâ |
| KTMŞ | : | Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife |
| Mant. | : | Mantıku't-tayr |
| Marz. | : | Marzubannâme |
| MenK | : | Menâkıbü'l-Kudsiyye |
| Muk. | : | Mukaddime (Kutbeddin İznikî) |
| Sil. | : | Silahşornâme (Uzun Firdevsi) |
| Süh. | : | Süheyl ü Nevbahâr |
| Trkm. | : | Türkmen Türkçesi |
| Ttü | : | Türkiye Türkçesi |
| YZ | : | Yûsuf u Zelîhâ |

# Ön Söz

Eski Anadolu Türkçesi üzerine son yıllarda önemli çalışmalar yapılmasına rağmen bu dönemin tarihi, coğrafyası, yazarları, eserleri ve gramer özellikleri ile kapsamlı ve bütüncül bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu konuda yapılan araştırmalar, genellikle belirli eserlerin gramer incelemeleri veya örnek metinler ağırlıklı olup bu çalışmalarda dilin geliştiği tarihî ve coğrafi ortam, alfabe özellikleri ve yazım gelenekleri gibi konularına yeterince yer verilmemiştir. Oysa bir dönemin gramerinin yazılması için öncelikle tarih, sosyal ve kültürel etkileşimler, dilin sosyo-lingüistik gelişimi gibi hususların araştırılması gerekir.

Kitabın Giriş bölümünde Oğuzların tarihi ve yayıldıkları coğrafyayla ilgili bilgiler verildi. İkinci bölümde Oğuzcanın oluşma, gelişme ve yayılma safhaları incelendi. 13. yüzyılda bu yazı dilini başlatan ilk yazıcıların biyografileri ve eserleri ele alındı. Üçüncü bölümde ise dönemin yazım ve gramer özellikleri incelendi. Bu bölümde, bilgilerin pekiştirilmesi amacıyla 13-15. yüzyıllarda yazılmış önemli eserlerin taranmasından elde edilen iki binden fazla ses ve yapı örneği yer aldı. Bu yönüyle eser, bu alanda şimdiye kadar yazılmış gramer kitaplarından farklılık göstermektedir.

Kitapta eş zamanlı gramer inceleme yöntemleri yanında art zamanlı yönteme de başvuruldu. Zira Eski Türkçenin devamı, Genel Türkçenin bir kolu olan ve Orta Asya'daki Karahanlı-Harezm yazı dili geleneklerinden beslenen Oğuz Türkçesinin, ses ve yapı özelliklerinin gelişme ve değişme süreçlerini bu dönemlerle ilişkilendirmek hem karşılaştırmalı dil bilimi açısından hem de Türkçenin genel gramer yapılarını bütünlüklü olarak öğretmek bakımından çok önemliydi. Bu dönem metinleriyle ilgili yapılan kimi araştırmalarda, gramer birimleri, işlevleri esas alınarak incelenmektedir. Biz, işlevin, yapının geçici bir görevi olduğunu düşenerek metinleri yapısalcı gramer esasları çerçevesinde ve Türk dilindeki genel sistematikle ele aldık.

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde *kapalı e* sesi genellikle *i* (ى) ile yazılmıştır. Bu dönem metinleri üzerinde araştırma yapanların çoğu bu sesi yazıldığı gibi (*di-* "demek",*vėr-* "vermek", *yer* "yer", *biş* "beş"…) okumuşlardır. Bu hususta farklı düşünmemize rağmen kitabın gramer bölümündeki örneklerde alıntı yaptığımız çalışmalardaki okuma biçimleri korunmuştur.

İnceleme dönemimiz olan 13-15. yüzyıllar arasında çok sayıda eser yazılmıştır. Kitabın gramer incelemesi bölümünde bu yüzyılların dil özelliklerini karakteristik olarak yansıtacağını düşündüğümüz 23 metinden örnekler alındı. Bu dönem metinlerinde kalıplaşmış gramer kurallarının olmadığından incelediğimiz örneklerde ve bunlarla aynı dönemde yazılan başka metinlerde çeşitli ses ve yapı varyantları (*-UbAn/-UbAnIn, -Icak/-IncAk/-IncAkın, -dAçI*…) bulunabilir. Bunlar genel gramer özellikleri değil, aksine ağızların yansıması veya vezin ve kafiye gereği olarak görülen yapılardır. Kitapta grameri oluşturan genel ve yaygın yapılar esas alındığı için her biri bağımsız bir araştırma konusu olan bu varyantlara yer verilmemiştir.

16. yüzyıldan itibaren gelişme evrelerini tamamlayarak günümüz Türkiye Türkçesinin temelini teşkil edecek özellikler kazanan bu lehçenin tarihindeki bir döneminin aydınlatılmasına katkı sunmak amacıyla kaleme aldığımız bu eserin hazırlanmasında meslektaşlarımdan ve öğrencilerimden gelen talep ve teşvikler etkili olmuştur. Öğrencilerim Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Karataş ve Arş. Gör. Ayşe Günay'a fikir ve emekleri için özellikle teşekkür ederim. Eserin kusurları yazarına, güzellikleri Eski Anadolu Türkçesinin çoktan tarihin altın sayfalarında yerini almış yazarlarına aittir. Kitabın Türklük bilgisine hayırlı olmasını diler, yayımını gerçekleştiren Ötüken Neşriyat yetkililerine teşekkür ederim.

Muğla, Haziran 2018

# Giriş

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzcanın ilk yazı dilidir. 11. yüzyıldan itibaren Hazar denizinin doğusundan kitleler hâlinde Anadolu'ya göç eden Oğuz boyları, birkaç yüzyıl içinde burada kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili oluşturmaya başladılar. Bu yazı dili, Türkoloji literatüründe "Eski Anadolu Türkçesi", "Eski Türkiye Türkçesi", "Eski Osmanlıca", "Eski Anadolu Türkçesi" gibi adlarla anılmaktadır. Biz, bu lehçenin oluşma ve gelişme tarihine uygun bir adlandırma olarak kabul ettiğimiz "Eski Anadolu Türkçesi" terimini tercih ettik.

Bu lehçeyi, diğer tarihî Türk lehçelerinden ayıran önemli özelliklerinden biri de "en geç oluşma tarihine sahip en eski Türk yazı dili" olmasıdır. Bunun, dil tarihi bakımından birkaç sebebi vardır: Oğuzca dışındaki tarihî Türk yazı dilleri (Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm), 8-14. yüzyıllar arasında kullanıldıktan sonra yazılı miraslarını 15. yüzyılda Çağataycaya devrederek sona ermişlerdir. Çağatayca ise Rusların Ortaasya'yı işgal etmeleri sonucu yerini yeni yazı dillerine bırakmıştır. Böylece, Köktürkçeden başlayarak 19. yüzyılda sona eren Çağataycaya kadar Ortaasya'da kesintisiz bir Türk yazı dili geleneği söz konusu olmuştur. Fakat bu süreç yukarıda ifade edildiği gibi 19. yüzyılda bitmiştir. Diğer taraftan 11. yüzyıldan itibaren Ortaasya'daki Oğuz ve Kıpçak/Karluk lehçelerinin ses ve yapı unsurlarından beslenerek oluşan Eski Anadolu Türkçesi, bu lehçelerin ses ve yapı özelliklerini neredeyse bin yüzyıl boyunca kesintisiz olarak günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu bakımdan Eski Anadolu Türkçesi, Türk dilinin yaşayan en eski yazı dili olma hüviyetine sahiptir.

Eski Anadolu Türkçesinin gelişme süreçlerini ana çizgileriyle şu dönemlere ayırabiliriz:

1. Eski Anadolu Türkçesi
   a) Selçuklu Dönemi Türkçesi (11-12. yy)
   b) Beylikler Dönemi Türkçesi (1277-1453)
   c) Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (1453-16. yy)
2. Klâsik Osmanlı Türkçesi (16-18. yy)
3. Mahallileşme Dönemi Türkçesi (18-19. yy)
4. Yenilenme Dönemi Türkçesi (1850-1911)
5. Çağdaş Türkiye Türkçesi (1911-)

Bu kitapta Eski Anadolu Türkçesinin oluşma ve gelişme çağları olarak gördüğümüz 11.-15. yüzyıllar ele alınacaktır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış metinlerin dili çok çeşitli bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Özellikle Türkiye'de yapılan dil araştırmalarında uzunca bir süre bu dönem metinleri ağırlıklı olarak işlenmiştir. Söz konusu döneme ait olduğu tespit edilen eserlerin hemen hemen hepsi okunmuş ve bunlar üzerinde gramer[1] ve sözlük çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca dönemin dil yapısı konusunda monografiler, makaleler ve bildiriler hazırlanmıştır[2].

Bu çalışmalarda metinler, genellikle tasvirî gramer incelemesi yöntemiyle ses, yapı ve sentaks özellikleri bakımlarından incelenmiştir. Alana farklı bir katkı sunacağına inandığımız bu kitapta Oğuzcanın oluşma süreçleri, karşılaştırmalı gramer yöntemleri doğrultusunda çok zamanlı olarak ele alınmıştır. Anadolu'da oluşan bu yeni yazı dili, yerli Oğuz ağızları ile Türkistan'daki yazılı ve sözlü Türkçe geleneğine dayanmaktadır. Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesi, Hazar ötesinde konuşulan Oğuz-Türkmen hatta belli oranda Kıpçak/Karluk ağız özellikleri ile Anadolu'da gelişen yeni yapıların bir sentezidir. Etkileri günümüz Türkçesine kadar yansıyan bu dilin, yazım, ses ve şekil yapıları karşılaştırmalı gramer esasları çerçevesinde ele alınmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi, Batı Oğuzları tarafından yurt tutulan Azerbaycan, Anadolu, Suriye, Irak ve Balkanları kapsayan geniş bir alanda yazılmış ve konuşulmuştur.

Peki, Eski Anadolu Türkçesi Oğuzcanın neden ilk yazı dilidir? Bu sorunun cevabı, Türk yazı dilinin gelişme süreçleri ve konuşulduğu coğrafyalar göz önünde bulundurularak verilebilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu yazı dili, Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezm lehçelerinin gelişme seyrinden az çok farklılıklar gösterir. Tarihî Türk lehçeleri, Harezm Türkçesi dönemine

[1] Mansuroğlu 1959; Timurtaş 2005; Şahin 2003; Gülsevin-Boz 2004; Türk ve diğ. 2011.

[2] Erdem ve diğ. 2013.

kadar Köktürk-Uygur-Karahanlı dil ve yazım geleneği doğrultusunda gelişmiştir. Harezm coğrafyasında bir arada ve birbirine karışmış olarak yaşayan Türk toplulukları, 13. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilası sonucunda değişik coğrafyalara dağılıp oralarda kendi boylarına ait ağızlarına bağlı yazı dilleri geliştirmişlerdir. Bu dönemde Batı Türkistan'da diğer Türk topluluklarıyla bir arada yaşayan Oğuz boylarının kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı diline sahip olup olmadıklarını bilmiyoruz. Fakat Oğuzların zengin bir sözlü kültürü olduğu eskiden beri bilinmektedir. Ortaasya'da özellikle yazılı edebiyatları konusunda bilgi sahibi olmadığımız Oğuzlar, Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren yeni bir edebiyat dili oluşturmaya başladılar. Bu dilin Ortaasya'daki diğer Türk lehçelerinden ses, yapı ve söz dağarcığı bakımından önemli farklılıkları vardı. Anadolu'da gelişen bu Oğuzca, Hazar ötesindeki Türkçeden beslenmiş olmakla birlikte yerli ağız özellikleri üzerine kurulmuş "yeni" bir yazı dili olduğu da kesindir. Tabii bu "yenilik"i yalnızca dilin "yazılma" süreciyle sınırlı olarak değerlendirmek gerekir; zira Eski Anadolu Türkçesi, genel Türkçenin ses ve yapı özelliklerini büyük ölçüde koruyan sağlam bir koludur. Bu yönüyle diğer lehçelerle önemli yapı ilişkileri ve benzerliklerini de bünyesinde taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi, yazım (imla), ses, yapı ve söz dağarcığı bakımından varyantlı bir dil özelliği gösterir. Bu dönemde yazılan metinlerdeki Türkçe kelimelerde bu farklı yazım biçimlerini kolaylıkla tespit etmek mümkündür. Yazım çeşitliliğinin en önemli sebebi, Oğuzca sözlerin bir yazı sistemine, yani Arap alfabesine ilk kez uygulanıyor olmasıdır. Bu yüzden söz konusu dönemde yazılmış eserlerin imlâsı, yazardan yazara, bölgeden bölgeye hatta aynı metin içinde bile farklılıklar gösterebilmektedir. Diğer taraftan bu metinlerde Arapça ve Farsça kökenli sözlerin yazımında büyük oranda kaynak dillerindeki aslî biçimlere sadık kalınmıştır.

Eski Anadolu Türkçesine ait eserler dilin tarihî gelişme seyrine göre üç ayrı dönemde ele alınmaktadır:

1) Selçuklu dönemi Türkçesi (11–12. yy)
2) Beylikler dönemi Türkçesi (1243-1453)
3) Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (1453-16. yy)

Selçuklu dönemi eserleri, 11. yüzyılda Selçuklu devletinin kurulmasından sonra yazıldığı tahmin edilen eserlerdir. Bu döneme ait metinlerin sayısı çok sınırlıdır. *Ferâiz Kitabı, Behcetü'l-Hadâyık, Kıssa-i Yusuf* gibi eserler bu gruba girerler (Akar 2016, 241). Selçuklu dönemi eserleri, genellikle Harezm Türkçesi ile Anadolu'da oluşan Oğuz Türkçesinin karışık dil özelliklerini yansıttıklarından dolayı "Karışık Dilli Eserler" olarak adlandırılmıştır.

Beylikler çağı eserleri ise Kösedağ Savaşı (1243)'ndan sonra Anadolu'da beyliklerin güçlenmesiyle kaleme alınmış metinlerdir. Eski Anadolu Türkçesinin yazı dili hâline gelmesinde bu dönemin önemli yeri vardır. Çünkü bu elli yıllık dönemde Anadolu Selçuklu devleti çökmüş (1308), Moğol hâkimiyeti altında Beylikler çağı başlamıştır. Anadolu beylerinin saraylarında ve o çağda yaygınlaşan tekkelerde Türk dilli metinler yazılmaya başlanmıştır. Özellikle Germiyanlı ve Osmanlı beyleri bu dille yazan şair ve yazarları teşvik ve himaye etmişlerdir. Yesevî geleneğine bağlı ve Türkçeyi eskiden beri din dili olarak kullanan Türk tarikatlarına mensup sufilerin şiirleri de yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde mayalanan Türkçe, Osmanlı döneminde 15. yüzyılın sonlarına doğru devletin diplomasi, eğitim, edebiyat ve sanat alanlarına kullanılarak bir imparatorluk dili hâline gelecektir.

Osmanlı Türkçesine geçiş evresi ise yaklaşık olarak 1453'ten başlayıp 16. yüzyılda dilin hemen hemen standart bir yapıya kavuşmasına kadar sürecek olan dönemdir. Bu devirde yazı dilini, bir taraftan 13. yüzyıldan beri devam edegelen Eski Anadolu Türkçesinin ses ve yapı özellikleri, diğer yandan edebiyat, eğitim ve diplomasi dilinde yaygınlaşmaya başlayan alıntı kelime ve tamlamalar etkilemiştir. Nihayet 16. yüzyıla doğru medreselerin yaygınlaşması[3] ve devletin büyüyüp imparatorluk hâlini almasıyla Arapça ve Farsça söz grupları ve gramer unsurları yazı dilini esaslı biçimde etkileyerek klâsik Osmanlı Türkçesinin yolunu açmıştır.

[3] Medreselerin yaygınlaşması dilde Arapça ve Farsça tamlama ve kelimelerin yaygınlaşmasında en etkili faktör olmuştur. 1530'larda Edirne'de on dört medrese bulunuyordu. 17. yüzyıla gelindiğinde yalnızca İstanbul'daki medreselerin sayısı doksan beş idi (İnalcık, 2003b: 177)

## Birinci Bölüm
# Tarihî ve Coğrafi Durum

Eski Anadolu Türkçesinin oluşma ve gelişme süreçlerinin iyi anlaşılması için öncelikle Oğuzların uzun ve maceralı tarihlerini incelemek gerekir. Zira tarih, coğrafya ve sosyo-ekonomik etkenler göz önüne alınmadan yapılacak dil incelenmeleri bir yönüyle eksik olacaktır. Bu yüzden, kitapta dilin yalnızca yapısal özelliklerini esas alan eşzamanlı gramerci yöntemin dışına çıktık. Çünkü kanaatimizce dil, büyük ölçüde konuşurlarının hayatını yansıtan aynadır. Ekonomi, sosyal ve kültürel ilişkiler, göçler gibi dilin değişmesinde doğrudan etkili olan hususlar bu tür çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeplerle, eserimizde dilin dış yapısı olarak kabul ettiğimiz tarihî ve kültürel ilişkiler ile iç yapısı olan fonetik ve morfolojik özellikler birlikte incelenmiştir.

# 1. Oğuz adı

Oğuzlara ilişkin bilgi veren ilk yazılı kaynak Köktürk yazıtlarıdır. Bu yazıtlarda Oğuzların, Köktürklere bağlı ve ülkenin kuzey-batısında yaşayan kalabalık kitleler olduğunu öğrenmekteyiz (Golden 2012: 218). Köktürkler zamanında bile önemli bir siyasi güce sahip olan Oğuz boyları, 10. yüzyılda Aral gölünün batı kıyılarına, Mangışlak bölgesine göçtükten sonra burada kurdukları Oğuz-Yabgu devletiyle tarih sahnesinde yer almaya başlamışlardır.

Bu büyük Türk boyunun adı olan "Oğuz" sözü çeşitli etimoloji araştırmalarına konu olmuştur. Bu araştırmalarda kelimenin daha çok etnik bir ad olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu kelime önceleri boylar topluluğunu tanımlamakta kullanılmıştır: *üç oğuz* "üç kabile", *dokuz oğuz* "dokuz kabile; Uygurlar" gibi. *Oğuz* sözü, İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han zamanında yazılmış bir Oğuz Kağan destanında hayvanların doğumdan sonraki ilk sütü olan *agız* kelimesiyle birleştirilmiştir (Sümer 1991: 13). J. Marquart ise bundan büsbütün farklı olarak kelimenin *ok-uz* (=oklu adamlar) şeklinde *ok* ve *uz* "adam" sözünden geldiğini iddia etmiştir (Sümer 1991: 13). D. Sinor, kelimenin *öküz* ile ilgili olduğunu ileri sürer (1950: 5) L. Bazin de Sinor'a yakın bir anlamlandırmayla kelimeyi *tosun* sözü ile ilişkilendirir (Sümer 1991: 13). J. Hamilton, akraba, aile anlamındaki *oguş*'a bağlarken G. Nemeth *ok* sözü ve çokluk bildiren *+z* ekinin birleşmesiyle oluştuğunu ve "kabileler, aileler birliği" anlamına geldiği görüşünü savunmuştur.

Bu görüşler içinde Nemeth'in yaptığı etimoloji, yani *ok+u+z* "boylar birliği" akla en yatkın görüş olarak öne çıkmaktadır. *Ok* kelimesinin eski Türklerde yalnızca bir savaş aleti değil, aynı zamanda hukuki bir sembol olması (Turan 1945: 305) bu görüşü desteklemektedir.